

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

OUDE VORMEN EN GEDACHTEN

Het is niet helemaal op de juiste dag en misschien ook niet op de juiste plaats, wanneer ik U vanmorgen, op de 30ste april en in de rubriek Geestelijk Leven voor het Humanistisch Verbond onderhouden wil over het onderwerp: de viering van de Eerste Mei. En misschien zult U mij wel van enig opzet verdenken, wanneer ik dit onderwerp heb laten aankondigen onder de onschuldige titel: Oude vormen en gedachten. Hoewel: zo helemaal onschuldig, of laat ons zeggen, onbelast en onbeladen is die titel ook weer niet. De „ingewijden” zullen wel begrijpen, waaraan die woorden ontleend zijn en de anderen hoop ik het wel duidelijk te maken.

Wat de datum betreft, voel ik me voldoende geëxcuseerd. Wanneer men de Koninginnedag naar de Eerste Mei verschuift, mag men een overpeinzing, aan de Meidag gewijd toch ook met goed fatsoen naar de laatste Aprildag overbrengen. Het laat zich immers aanzien, dat althans ten onzent de 1 Meiviering door deze verschuiving wel wat in de verdrukking zal komen. Al behoeven, gelukkig, in een land als het onze een nationaal en een arbeidersfeest elkaar niet in de weg te staan en al zijn de kleuren oranje en rood zeer wel verenigbaar en kunnen zij elkaar op een zonnige Meidag in fleurigheid naar de kroon steken... een wedijver, die in elk geval van alle revolutionaire smetten vrij is. Hoezeer de tradities trouwens in ons zo gerenommeerd sectarische en verzuilde land soms tot een vreedzaam samenleven, een ware symbiose, neigen, kon aan het begin van deze maand blijken.

Dat de V.A.R.A. op de ochtend van Paaszondag behalve een Paasgroet van Joodse Christenen, ook de Paasklokken uitzond, ligt in de lijn van de „doorbraak”. Maar dat de N.C.R.V. die ochtend zijn Paasuitzending opende met een program onder de titel „Verworpenen der aarde... ontwaakt”, gaat bijna te ver.

Want waar blijven we in ons land, wanneer ons confessionele volksdeel zijn „spreuken” op Paasochtend al te doorzichtig, met een

heel kleine omzetting gaat ontleen aan het revolutionaire strijdlid der internationale arbeidersbeweging? De reeds eerder genoemde „ingewijden” zullen wel begrijpen, dat dit voor mij een prikkel was, in dit praatje over de Eerste Mei die oude „Internationale” ook niet onvermeld te laten!

Bij de 1 Mei-viering gaat het immers om een stuk geestelijk erfgoed van de internationale socialistische arbeidersbeweging, dat niet klakkeloos aan de vergetelheid mag worden prijsgegeven. Nu hoop ik, dat U mij er niet van verdenkt, van deze gelegenheid gebruik of misbruik te willen maken om de Nederlandse arbeidersklasse op te wekken morgen met bloedrode vanen, daverende strijdleuzen en revolutionaire strijdliederen de straat op te gaan om heel Nederland in het teken van de „rode Mei” te zetten. Eerlijk gezegd geloof ik trouwens, dat zo'n „opzetje”, al zou het de microfoon passeren, in zijn effect mager genoeg zou uitvallen. Geen arbeider zou er een seconde eerder voor uit z'n bed stappen of, zo hij morgen al geen vrij had, er een uur voor verzuimen of een snipperdag voor nemen. En, om in de geijkte terminologie te spreken, de „heersende klasse” zou er geen slapeloze nacht door hebben en haar vertegenwoordigers „duivelse listen” laten uitbroeden om die arbeidersberoering in „bloedige damp” te smoren. Neen, in de moderne welvaarts- of verzorgingsstaat is het klimaat voor een revolutionaire massa-actie bepaald niet geschikt.

Dat was natuurlijk zo'n goede zeventig jaar geleden, toen de traditie van de Eerste Mei als arbeidersfeest- en demonstratiedag geschapen werd, wel heel anders. Want al zijn er aan de eerste meidag vanouds allerlei folkloristische tradities verbonden, wanneer men het in deze 20ste eeuw over de Meidag heeft, heeft men het arbeidersfeest op het oog, dat ter gelegenheid van een internationale socialistische samenkomst in Parijs in 1889 zeer bewust, met het oog op de 1ste Mei 1890, is geschapen. Ik voel daarbij persoonlijk meer voor de term „arbeidersfeest- en demonstratiedag”, dan voor zulke, wat

een uitzending voor de vara-microfoon van zondag 30 april 1961

vage aanduidingen als Feest van de Arbeid, waarmee trouwens allerlei associaties verbonden zijn van pogingen, in een niet al te ver verleden, om deze arbeidersdag voor denkelijke doeleinden te annexeren.

Ik geloof, dat het geen dogmatische haarkloverij is, wanneer men van de socialistische partijen, die zich, ook via een „doorbraak”, toch altijd nog de erfgenamen van de socialistische arbeidersbeweging gevoelen, vraagt, de geestelijke erfgoederen, dier beweging met enige zuinigheid en bovenal in zo groot mogelijke zuiverheid te bewaren. Dat is een kwestie niet enkel van morele verplichting, maar ook van geestelijke zindelijkheid.

De internationale manifestatie, waarvoor de arbeiders in alle landen en in alle steden, liefst tegen hetzelfde tijdstip, nl. 1 Mei 1890, op het oprichtingscongres van de Tweede Socialistisch, Arbeidersinternationale werden opgeroepen, had een zeer concreet doel: de wettelijke beperking van de arbeidsdag tot acht uur. Zij sloot aan bij een soortgelijke opzet, die een jaar tevoren was uitgegaan van de Amerikaanse vakbeweging, die in 't algemeen weinig last had van romantische of dogmatische aanvechtingen. Daar had men reeds eerder een voorproefje van zulk een demonstratie gegeven, nl. op 1 Mei 1886, waarbij men stellig enkele praktische successen had geogst, maar ook in botsing was geraakt met de handhavers van de openbare orde, die toen wel in bijzondere mate werd gelijkgesteld met de belangen der heersende klasse. Het lot van de „martelaren van Chicago” evenals dat van de jeugdige slachtoffers van de fusillade van Fourmies, op 1 Mei 1891, leveren het bewijs, dat de felle woorden van de „Internationale”, enkele jaren eerder ontstaan, voor die tijd niet overdreven waren. De staat verdrukte inderdaad, voor de arbeiders was de wet logen en leefden de rijken zelfzuchtig voort.

Voor deze uitgezogenen was het recht maar al te vaak een ijdel woord en had de idee der gelijkheid een bijna magische betekenis. Wij kunnen nauwelijks nog navoelen, wat deze Mei-demonstraties in die prille arbeidersbeweging voor de betrokkenen heeft betekend, aan strijdbaarheid en offervaardigheid, bovenal aan bevestiging van eigen menselijke waardigheid en verbondenheid met lotgenoten, waar ook ter wereld. De arbeider is, althans in de Westerse wereld, alermint langer de rechteloze, die tot het merg wordt uitgezogen.

De Achturendag is in de wetgeving van vrijwel alle beschaafde landen opgenomen en hij is waarlijk niet het enige mensenrecht, dat de proletariër zich in een eeuw worsteling verworven heeft. De gelijkheid, die een onbereikbaar verwijderd en daardoor des te begoochelerend ideaal bleek, is, althans voorzover het politieke en het juridische betreft, een heel eind naderbij gekomen.

De arbeidersklasse in zozeer gedifferentieerd enerzijds, in de nationale samenleving geïntegreerd anderzijds, dat zij voor een bevestiging van haar internationale klassesolidariteit nauwelijks meer gevoelig is.

Dit alles maakt, dat de Meidag als internationale arbeidersmanifestatie zijn aantrekkingskracht hier in de Westerse wereld grotendeels verloren heeft en dan ook veelal

het élan mist, dat hem tot een levende zaak maakt. In de wereld achter het IJzeren Gordijn worden de massa's er wel voor op straat gebracht, maar daar is deze manifestatie ontaard in, wat ook wel een vorm van zelfbevestiging is, maar dan verbonden met elementen van machtspolitieke en imperialistische aard, die niet minder een verloochening van het oorspronkelijk internationale solidariteitsbesef betekenen, dan de nationale zelfvoldaanheid in de wereld van de Westerse welvaartsstaat.

De Achturendag heeft bij zijn verwerkelijking niet de revolutionaire invloed geoefend, die hij indertijd als eis inhield. Want hij heeft noch de arbeiders vrijgemaakt om zich voor te bereiden tot de heilige revolutionaire oorlog, waarvan een Clara Zetkin droomde, noch hun de intellectuele vrijheid verschaft, die voor denkers en strijders als Jaurès en Van der Velde, voorwaarde was voor de geestelijke emancipatie van het proletariaat en voor de opbouw van een nieuwe cultuur.

Op alle mogelijke andere terreinen hebben de resultaten van het sociaal reformisme in de Westerse wereld nu eenmaal tot een verkleining van de afstand tussen ideaal en werkelijkheid en tot een verzwakking der sociale spanningsverhoudingen geleid, waaraan vroegere bewegingen hun élan en strijdbaarheid ontleenden. Men kan de arbeiders deze „verburgerlijking” evenmin kwalijk nemen als het feit, dat hun nakomelingschap zich meer voor allerlei nuchtere, concrete sociale en economische verbeteringen interesseert, dan voor verheven toekomstidealen. Het spreekt vanzelf, dat men aan de actie voor de Vijfdaagse werkweek, zoals die thans in de meeste landen aan de orde is, moeilijk een inspiratie kan verbinden, die drie kwart eeuw geleden de Achturendag tot inzet van een grootse internationale manifestatie maakte. In de Welvaartsstaat schijnt er weinig reden meer voor de strofen van de Internationale of voor de vanen en trommels van de Mei-optocht.

Maar of men daarom de Meidag nu tot een soort familiefeest moet maken, is een andere vraag. Ook gaat men er niet op vooruit, als men de mannelijke tonen der oude strijdlieden, waarvan de Internationale de onvergankelijke bekroning vormde, door een reeks min of meer zoetgevooisde clubliedjes vervangt. Als de Meidag dan zijn revolutionair, demonstratief karakter heeft verloren, kan men toch minstens proberen hem als symbool van de historische verbondenheid met het socialistische arbeidersverleden te gedenken en te eren, maar dan ook naar zijn ware aard, zo zuiver mogelijk.

En dan behoeft men niet toe te geven aan een soort heimwee naar een verleden, waarvan de grootsheid voor een intellectuele beschouwing achterof soms aantrekkelijker is dan voor de eigentijdse beleving metterdaad, om toch aanknopingspunten te vinden tussen datgene, wat de strijders van toen bezield met wat de socialist van heden beweegt. Want alleen daardoor is het mogelijk, deze traditie tot een waarlijk levende en daarmee vruchtbaar voor heden en toekomst te maken.

In de eis van een wettelijke Achturedag, van meet af aan met de Eén Meidag verbonden, lag een aanspraak op erkenning van menselijke waardigheid voor de arbeider opgesloten, die, tussen haakjes, alleen al voldoende is om een behandeling in dit humanistisch kwartiertje te rechtvaardigen. Een recht op menswaardigheid, niet alleen tegenover de ongebreidelde uitbuiting van die dagen. Maar ook tegen de behandeling van de mens en zijn arbeidskracht louter als koopwaar, over wiens gebruik enkel door de wetten van vraag en aanbod kon worden beslist. Welnu, bij alle vooruitgang in arbeidsvoorwaarden en rechtspositie van de arbeider in het bedrijfsleven is de situatie nog altijd zo, dat het er verre van is, dat de arbeider daarin als *mens* ten volle tot zijn recht komt. Het is een eis van sociale rechtvaardigheid in onze tijd, de positie van de arbeider als, aan tijd en taak gebonden, van bovenaf op zijn nummer gezette, arbeidscontractant te verheffen tot een principieel gelijkwaardig deelgenoot aan een waarachtige bedrijfsgemeenschap. Daarmee wordt in elk geval een oude gedachte in een nieuwe vorm tot leven gewekt.

Maar achter de Achtureneis lag ook wel degelijk de aanspraak op een volledig mensenbestaan, op de vrije tijd en de levensruimte om tot een bredere ontplooiing van persoonlijke ontwikkelingsmogelijkheden te komen. Niemand zal ontkennen, dat deze ontwikkelingsmogelijkheden, dankzij allerlei vormen van onderwijs, volksontwikkeling en culturele verheffing, zich in de afgelopen zeventig jaar sterk hebben uitgebreid. Bovendien gaat het hierbij niet om zaken, waar de rechtseis alleen in het geding is. Bij cultuur gaat het om zulke dingen als inspiratie, maar nog meer om geestelijke inspanning en op zijn minst om ernstige aspiratie. Welnu, men kan niet ontkennen, dat een overgroot deel van de, materieel omhooggestegen, arbeidersklasse zich om geestelijke zaken maar bitter weinig bekommert. Voor deze „vervloekte behoefteleosheid” staat zeker de commercialisering van de cultuur in onze samenleving in hoge mate schuldig. Misschien kan de moderne arbeider voor een streven naar culturele emancipatie, naar een geestelijk volwaardig mens inspiratie vinden

in de tendentie, die aan de Eerste Mei-viering van de aanvang verbonden was, nl. om aan deze demonstratie tevens een feestelijk karakter te geven. De vormen, waarin dit arbeidersfeest zijn culturele verlangens uitlet, mogen ons thans veelal als primitief en gebrekkig aandoen, als aspiratie kunnen zij nog heden ontroeren en inspireren. Met name in het streven naar nieuwe vormen van cultuur, waarin de sferen van arbeid en ontspanning inniger met elkaar verbonden zijn en een gemeenschapscultuur in eigenlijke zin zich gaat aftekenen. In de toekomst zal alle politieke en sociale strijd bovenal een strijd om cultuur zijn. Maar daarbij gaat het stellig om nieuwe vormen en gedachten.

Tenslotte was het Meifeest naar oorsprong, naar opzet en in zijn werking naar buiten bovenal een demonstratie van internationale solidariteit. Als zodanig heeft het niets van zijn actualiteit verloren. Inderdaad, die Christelijke radio had het op Paasdag niet zo mis: overal op aarde, en nog in veel ruimer zin dan zeventig jaar geleden, zijn de verworpenen, de verdoemden in hongersfeer, de slaafgeborenen, ontwaakt. Overal klinkt hetzelfde lied: de wereld steunt op nieuwe krachten, begeerte heeft ons aangeraakt.

Begeerte naar vrijheid, gelijkwaardigheid, naar menselijkheid en mensenrecht. Helaas schiet de redelijkheid in die gistende wereld vaak tekort en pogen kortzichtige heersers de beweging, die zich van alle klassen, rassen en volken heeft meester gemaakt, in bloedige damp te smoren.

Welnu, in deze wereldomvattende strijd voor de rechten, ja vaak voor het naakte bestaansrecht van elk mensenkind, van welke huids-kleur ook, weet elke socialist en elke humanist tevens, aan welke kant hij staan moet. Aan die internationale solidariteit met de verworpenen over de gehele aarde, gericht op de triomf der menselijkheid en een met zichzelf verzoende mensheid, kan de herinnering aan dat oude Meifeest een diepere bezieling, een zwaardere grondtoon verlenen. Toen het lied gezongen werd, dat met de vurige hoop eindigde, dat morgen de Internationale zou heersen op aard, of liever en naar de oorspronkelijke tekst, dat morgen die Internationale zou zijn het ganse mensengeslacht.

B. W. SCHAPER

mededeling

Met ingang van 1 mei a.s. is het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond op zaterdag gesloten.

lezingen voor de radio

- di. 2 mei AVRO 16.00 uur: Prof. Dr. P. Geyl: „De Amerikaanse burgeroorlog en de democratische gedachten in Europa.”
- zo. 7 mei VARA 9.45 uur: H. G. Cannegieter: „Tagore herdacht.”
- zo. 14 mei VARA 9.45 uur: Drs. W. v. Dooren: „Van mens tot mens.”

„Het is nu anderhalf jaar geleden”, aldus Carel Scharten in een van zijn kritieken (1915), „dat de Nobelprijs een Indische dichter, nog kort te voren geheel onbekend, eensklaps met wereldvermaardheid omscheen en tot een heilige maakte voor West-Europa, dat zo gaarne met heiligen dweept, mits zij maar in Amerika of in Azië” — hoe ver weg waren toen die werelddelen nog — „leefden of in de middeleeuwen stierven”.

Was het uitsluitend de bedwelmende geur van het mysterieuze oosten, die deze roem verwekte? Ik geloof het niet. Men zoekt in de „Wijzangen”, de bundel, welke hem hier bekend maakte, vrijwel tevergeefs naar sporen van de oosterse herkomst. Menige regel zou door een Europese dichter geschreven kunnen zijn. Misschien is juist dat de voor velen verrassende ontdekking geweest, dat een kunstenaar uit een gans andere wereld ons zó raken kon; dat hij een taal spreken kon, die wij allen verstaan.

Nu, bijna een halve eeuw later, in vele landen mensen zich opmaken om bij de honderdste terugkeer van zijn geboortedag Tagore en zijn werk te herdenken, zou een scepticus wederom een onzuivere bijbedoeling in deze belangstelling kunnen vermoeden, ditmaal een politieke. Het zelfstandig geworden India laat immers in het concert der volkeren steeds duidelijker een eigen geluid horen, een, waarmee rekening gehouden wordt. Welk land kan dan achterblijven, als een van de grootste zijner zonen geëerd wordt? Maar zo is het niet. De blijkbaar nog talrijke bewonderaars van de Indische dichter hebben alom het initiatief tot de herdenkingsbijeenkomsten genomen.

Tagore, dichter en hervormer. De dichter zal de zesde mei of daaromtrent ongetwijfeld de volle maat krijgen. Wellicht heeft het zin hier iets over de hervormer te zeggen. In „Sadhana”, het boek, waarin hij zijn levensbeschouwing uiteenzet, schrijft hij de typische verschillen tussen de actieve, strijdbare westerling en de bespiegelende, tot inkeer neigende oosterling toe aan de omstandigheid, dat de westerse beschaving geboren is binnen de muren van de Griekse steden, muren, die een scheidingslijn trokken en tegenstellingen, welke overwonnen moesten worden, schiepen. De oosterse cultuur daarentegen vond haar oorsprong in het woud, buiten, waar de mens zich afhankelijk van en verbonden met de natuur wist. In hoeverre hij dit uitgangspunt in zijn gedachten-gang vruchtbaar weet te maken, laat ik in het midden. Zeker is, dat Tagore zelf door het vrije leven te midden van een weelderige natuur onder de mensen van het land, geworden is tot de mens, die hij was, de beschouwende, de kunstenaar, tegelijk echter de actieve hervormer. Hij woonde, „waar de armsten leven, de geringsten, en de verlorenen”. Hij wist zich verbonden met zijn in armoede en onwetendheid levend volk.

Hij is veertig jaar, als hij begint met zijn opvoedingswerk. De harde domme dressuur, waaraan hij zelf onderworpen was geweest, vervangt hij door een vrije, op de persoonlijke ontwikkelingsmogelijkheden van zijn

leerlingen gerichte vorming. In nauwe aanraking met de natuur zoekt hij oud-Indische idealen van menswording te verwezenlijken. Echter met open ogen voor de dagelijkse noden „van de armsten, de geringsten en de verlorenen”. Op een landbouwschool zullen zij leren, hoe zij hun akkers beter bewerken kunnen, hoe zij dreigende droogte kunnen bestrijden.

Het in stand houden en het uitbreiden van de scholen in het later beroemd geworden Santiniketan plaatst hem voor bijna onoverkomelijke moeilijkheden. Regeringssteun is voor hem onaanvaardbaar, aan de gestelde voorwaarden kan hij niet voldoen zonder zijn beginselen prijs te geven. Het geld van de Nobelprijs en de opbrengst van zijn boeken helpen hem door de moeilijkste jaren heen.

De gebeurtenissen tijdens en kort na de eerste wereldoorlog schokken hem hevig. Hij is in zijn verwachtingen, die hij had van de Europese cultuur, teleurgesteld. Maar de teleurstelling verlamt hem niet. Integendeel, hij maakt zich gereed zijn bijdrage tot de eenwording der wereld te leveren. Van Santiniketan moet een internationaal centrum gemaakt worden. Geen eenvoudige opgave. Maar het lukt hem. Op een wereldreis weet hij velen tot steun en medewerking te bewegen. Menigeen zoekt en vindt inspiratie in Tagore's ashrama (vormingscentrum).

In zijn vreugde over dit succes vergeet hij de ongeletterde zwoegers in de dorpen niet. Steeds duidelijker vestigt hij de aandacht op de noodzaak een eind te maken aan de wan-toestanden, die zijn volk gevangen houden. Hij trekt te velde tegen de kinderhuwelijken, tegen de discriminatie der lagere kasten (standen). Hij vecht voor hen, die in tijden van oorlog, van omwenteling, van hongersnood, altijd en overal het eerst en het zwaarst te lijden krijgen. Het geluid, dat hij dan laat horen, moet in de oren van hen, voor wie hij de verafgode „mystieke, oosterse dichter” is, als een wanklank klinken. Voor Bengaalse arbeidsters schetst hij de toestand, waarin die verworpenen leven moeten: „Zonder medelijden wordt het individu op het altaar der zogenaamde gemeenschapsbelangen geofferd... Men heeft het bloed van hupeloze wezens bij stromen doen vloeien om het vermogen der machtigen groter en groter te maken. De wagen der staatsbelangen wordt door miljoenen ongelukkigen, gebukt onder het juk, voortgestoten.” En toch, als hij zulke woorden spreekt is hij dezelfde mens, die in de „Wijzangen” de heerlijkheid en de heiligheid van het leven bezingt, die in „De wassende Maan” zulke ontroerende woorden vindt voor zijn schildering van de moedervreugden en van het wonder, dat ons tegenstraalt uit de ogen en de bewegingen van het argeloos spelend kind, die „De Hovenier” dichtte en er zijn liefde voor de aarde, en het gewone menselijke leven uitspreekt.

Tagore, dichter en hervormer in wie droom en daad beide leefden, zonder dat de een de ander verdrong. Wie hem werkelijk heeft leren kennen, begrijpt, dat zijn woord en zijn daden nog steeds weer klank vinden.

Pr.